

K některým teoreticko-metodologickým otázkám marxisticko- leninského pojetí základního zákona války

Nynější etapa soudobé epochy je doprovázena různými válkami. Jejich příčinou je existence imperialismu a jeho reakční politika, která využívá válek jako krajního prostředku k řešení celé řady politických a ekonomických antagonistických vztahů dnešního světa. Na jednání XXVI. sjezdu KSSS bylo v této souvislosti zdůrazněno, že: "...v politice nejagresivnějších imperialistických kruhů se zvlášť markantně projevuje dobrodružnost a odhodlání dávat v sázku životní zájmy lidstva, jen aby dosáhly svých vyložené ziskových cílů." Tyto kruhy si vytýkly nedosažitelný cíl — "...postavit pokrokovým změnám ve světě do cesty hráz a stát se znovu strůjcem osudu národů." (XXVI. sjezd KSSS, Praha, Svoboda 1982, s. 29.)

Další rozvíjení světového revolučního procesu, úspěšná výstavba a spolehlivá obrana socialismu a komunismu, to vše vyžaduje aktivní a cílevědomou činnost komunistických a dělnických stran socialistických zemí, zaměřenou proti všem reakčním snahám současného imperialismu. Splnění tohoto pozitivního úsilí vyžaduje studium a vědecké řešení celé řady komplikovaných teoretických a praktických sociálních problémů dneška. Přední místo mezi nimi zaujímá problém války a míru, úlohy války

a armády ve společensko-historickém procesu. Tím je také zdůrazněna naléhavost studia problematiky zákonů války, včetně jejího základního zákona.

Zkoumání zákonů války má především praktický význam. Znalost objektivních zákonů války umožňuje hlouběji pochopit rozporný charakter procesu vzniku, fungování a vývoje války, lépe se orientovat v rozmanitosti a dynamice válečného dění. Poznání objektivních zákonů války je základem jejich praktického využívání, a to jak v podmínkách vzniku a vedení války, tak i při řešení náročných úkolů přípravy země a armády na možnou válku. Studium a praktické využívání zákonů války při zvyšování obranyschopnosti země (seskupení) plní v současných podmínkách také významnou mírotvornou funkci, poněvadž se stává prostředkem odvrácení válek, zastavení horečného zbrojení a uvolnění v politické i vojenské oblasti.

Cílem článku není udělat ucelenou analýzu marxisticko-leninského pojetí základního zákona války, ale jen stručně rozebrat některá metodologická východiska jeho zkoumání, nastínit vývoj názorů v jeho pojetí a řešení v sovětské vojenskofilozofické produkci.

Vymezení a klasifikace zákonů války

Pro správné chápání podstaty a povahy základního zákona války je nezbytné charakterizovat zákony války vůbec, jejich podstatu, zvláštnosti a strukturu.

Válka je neobyčejně pestrý a složitý společensko-politický jev a zvláštní stav společnosti, který je podřízen působení nejrůznějších objektivních zákonů. Ve vál-

ce působí zákony materialistické dialektiky, sociální zákony různého stupně obecnosti, některé přírodní a technické zákony a tzv. „vlastní“ zákony války.

„Vlastní“ zákony války (dále již jen zákony války) odrážejí podstatu války jako politického jevu a zvláštního stavu společnosti, resp. její různé stránky a tvoří případ společenských zákonů. Tyto zákony studuje marxisticko-leninské učení o válce a armádě, vojenská věda a rovněž vojenské aplikace dalších společenských věd.

Marxisticko-leninská teorie vymezuje zákony války jako **podstatné, nutné a relativně stálé vztahy mezi různými stránkami a elementy procesu války, které podmiňují jeho vznik, fungování, vývoj a výsledek.** Jako případ společenských zákonů se prosazují jen skrze **praktickou cílevědomou, uvědomělou činnost lidí**, kteří vstupují do války. Bez ohledu na to mají zákony války **objektivní povahu**; vznikají, působí a zanikají nezávisle na vůli a vědomí lidí. Nejsou-li poznány, působí živelně jako slepá síla, která určuje vznik a průběh válečných událostí. V opačném případě, tzn. jsou-li poznány, mohou sloužit jak jedné, tak i druhé válčící straně, protože ve vztahu k lidské činnosti mají „neutrální“ povahu.

Válka je však nesmírně pestrý subjektovo-objektový společenský proces, který přímo a nepřímě (v té či oné míře) zasahuje všechny oblasti společenského života (ekonomickou, politickou, ideologickou, kulturní, vojenskou aj.) a všechny formy společenských činností. Proto předpokladem působení zákonů války se stávají nejen materiální, ale i duchovní faktory společenského života. Z tohoto důvodu povahu objektivních zákonů války budou mít nejen **vztahy mezi materiálními činiteli, ale i vztahy mezi duchovními silami jak mezi oběma bojujícími stranami, tak i uvnitř každé z nich.** (Viz: Válka a armáda. Praha, NV 1979, s. 153.)

Zákony války nejsou věčné a neměnné, nýbrž **historicky proměnlivé.** Válka je společensko-historický jev, který zanikne současně s odstraněním podmínek, které jej ve společnosti produkují. V souvislosti s tím zaniknou také zákony vzniku, fungování a vývoje války. Po dobu existence války jako společensko-politického jevu v souvislosti se změnami určitých konkrétních historických podmínek přestávají objektivně působit jedny zákony a jsou nahrazeny jinými, nebo jedny a tytéž zákony mění svůj obsah.

V marxisticko-leninské koncepci vyjadřují zákony války charakter zvláštního antagonistického společenského procesu per-

manentního soustředění, při ničení sil protivníka a uchování vlastních sil, procesu neustálých kvantitativních a kvalitativních přeměn, které sleduje dosažení diametrálně protikladných vojenských a politických cílů oběma válčícími stranami. To podmiňuje **zvláštnosti zákonů války**, které je odlišují od společenských zákonů. Zákony války jsou:

a) **zákony dvoustranné nejvyhrocenější formy antagonistického společenského konfliktu, který je v podstatě pokračováním politiky tříd a států (seskupení) prostředky ozbrojeného zápasu,**

b) **zákony s mimořádně rozporným mechanismem svého působení,**

c) **zákony nesmírně dynamického společenského procesu.**

Tyto zvláštnosti nejsou vlastní pouze obsahu zákonů války, ale specificky se promítají i do forem jejich projevu.

Zákony války nepůsobí v jevech a procesech války jednotlivě, izolovaně, nýbrž jako **objektivní systém**, který určuje vznik a vývoj válečného dění, jeho charakteristické zvláštnosti a konečný výsledek. Proces jeho poznání a praktického využívání je spojen s rozpracováním teoreticky zdůvodněné klasifikace, která umožňuje pochopit místo a význam různých skupin (i jednotlivých) zákonů a různých vlivů na ně ze strany jiných skupin (i jednotlivých) zákonů v celkovém systému zákonů války.

Na dosaženém stupni poznání můžeme zákony války rozřadit podle těchto kritérií:

— **míry obecnosti** (obecné a specifické zákony),

— **charakteru vztahů, které vyjadřují** (zákony vzniku, fungování a vývoje války),

— **charakteru působení** (statické a dynamické zákony),

— **míry významu** (vlivu), **který sehrávají v procesu války** (hlavní, vedlejší zákony a základní zákon války),

— **stupně odrazu převážně kvalitativních nebo kvantitativních stránek jevů** (kvantitativní a kvalitativní zákony),

— **míry poznání objektu** (teoretické a empirické zákony války).

Každé z těchto klasifikačních kritérií má svůj význam. Např. zkoumání zákonů války jako vztahů různé míry obecnosti umožňuje odhalit jejich vzájemné subordinační a koordinační souvislosti, resp. pochopit na jedné straně jejich organickou spojitost ve vertikální rovině, na druhé straně respektovat skutečnost, že jedny

zákonů zesilují, anebo zeslabují působení jiných zákonů, a najít tak v každé konkrétní situaci určující zákony války. Respektování zákonů podle charakteru vztahů, které vyjadřují, a podle charakteru jejich působení napomáhá k plnějšímu odhalení formy projevu zákonů války a mechanismu jejich působení. Studium zákonů podle kritéria míry poznání objektu orientuje poznávací činnost na teoretické pocho-

pení zákonů války, na stále hlubší a hlubší pronikání do podstaty války v celku i do jejich jednotlivých stránek atd.

Významnou stránkou poznání a klasifikace systému zákonů války je **odhalení základního zákona**, který vyjadřuje ideu jednoty všech zákonů, které determinují vznik, podstatu a průběh války i rozhodující příčiny dynamiky změn jejich základních procesů.

Problém základního zákona války v marxisticko-leninské koncepci

Problém základního zákona války není nový. V průběhu několika významných diskusí, které proběhly na stránkách sovětského vojenskoodborného tisku a vztahovaly se přímo i nepřímo k této otázce, byla existence základního zákona války buď odmítána, nebo byly rozpracovány různé varianty jejího řešení.

V počátcích zkoumání uvedené otázky se nejvíce k jejímu správnému pojetí přiblížil M. Otreško, který hledal základní zákon války v její podstatě. Tento názor nezískal okamžité podporu, ale v následujícím období se setkal s mohutným ohlasem. Základní zákon války začali spojovat s podstatou války i další marxističtí teoretikové, jako např. G. A. Fedorov, M. V. Popov a jiní. Avšak jejich koncepce se odlišovaly. Např. G. A. Fedorov v práci „Marxismus-leninismus o válce a armádě“ napsal, že: „...válka je ...pokračováním politiky určitých tříd a států prostředky ozbrojeného násilí a její zaměřením je konečným podmíněno ekonomickým zřizováním společnosti. To je **základní zákon** vzniku a průběhu každé války“ (Marxismus-leninismus o válce a armádě. Praha, NV 1962, s. 44.) Podle M. V. Popova je takováto formulace základního zákona války nejasná a fakticky totožná s vymezením války. Objasnit obsah základního zákona války znamená přiznat, že tento zákon musí vyjadřovat podstatu války. Základní zákon války je proto podstatným vztahem mezi politickým obsahem války a ozbrojeným násilím, které je v ní použito. Je vztahem takového charakteru, v němž jako určující prvek vystupuje politický obsah a jako podřízený prvek ozbrojené násilí. Tato souvislost přirozeně nevylučuje, ale naopak předpokládá zpětné působení ozbrojeného násilí na politický obsah války. (Popov, M. V.: Sušnost zakonov vooružennoj borby. Moskva, Vojeizdat 1964, s. 53.)

Na základě uvedeného se M. V. Popov pokouší o jasnou formulaci základního zákona války. Píše: „Politický obsah války má určující vliv na celkový charakter

ozbrojeného zápasu, na způsoby a formy jejího vedení, na použití různých druhů výzbroje. Jinak řečeno politický obsah války určuje charakter ozbrojeného násilí v ní.“ (Tamtéž.)

Je zřejmé, že zákon vzájemného spojení politiky a ozbrojeného násilí ve válce ovlivňuje všechny stránky tohoto zvláštního společenského jevu (včetně použití ozbrojených forem boje). Má nesporně velký praktický význam pro činnost vojenských kádřů a politického vedení státu (seskupení). Jak se však ukazuje, takto formulovaný zákon neodpovídá plně koncepci základního zákona v marxismu-leninismu. Je proto oprávněné považovat tento zákonitý vztah za významný, nikoliv však za základní.

Základní zákon v marxisticko-leninském pojetí musí odrážet hlouběji než jiné zákony podstatu určitého jevu (procesu), působit po celou dobu jeho existence, odhalovat zdroj a hybné síly jeho vývoje. Musí se rovněž promítat do všech podstatných stránek daného jevu.

Zákon vzájemného spojení politiky a ozbrojeného násilí ve válce nespĺňuje plně požadavky, které vyplývají z vědecké koncepce základního zákona, poněvadž odráží pouze jednu podstatnou stránku války, tj. určující úlohu politiky ve vztahu k charakteru ozbrojeného násilí a přehlíží jinou, resp. neodpovídá na otázku: čím a jak je dosahováno vítězství ve válce? Jinak řečeno: zákon vzájemného spojení politiky a ozbrojeného násilí ve válce se téměř nedotýká průběhu a výsledku války, její dynamiky.

Základní zákon války musí vyjadřovat specifiku války jako společenského jevu a zvláštního stavu života společnosti, která je ve své podstatě pokračováním politiky prostředky ozbrojeného zápasu. Definice M. V. Popova zvažuje na straně jedné tento aspekt věci, avšak na straně druhé, jak uvádí V. Morozov a S. Tuškevič, je spjata s určitou absolutizací politiky a s nedoceněním ekonomických podmínek vedení války, což ve svých důsledcích vede k od-

tržení ozbrojeného násilí od ostatních stránek společenského života.

Združňování určující úlohy politiky neodhaluje ještě plně specifiky války, neboť tento rozhodující vliv politiky se projevuje ve všech sférách života třídní antagonisticke společnosti, včetně války. Specifika války jako zvláštního společenského jevu spočívá proto také v tom, že její průběh a výsledek je určen vzájemným poměrem (materiálních a duchovních) sil bojujících stran.

Problém odhalení základního zákona války není dosud „uzavřen“. Ukazuje se, že i v současnosti existují v různých významných marxisticko-leninských pracích, zejména sovětského původu, určité odlišnosti v jeho pojímání. Bez ohledu na to však obecně platí, že souvislosti a vztahy, které působí ve válce, nejsou stejně významné. Proto z nich můžeme vyčlenit ty nejpodstatnější, nejobecnější, nutné a relativně stálé, které působí po celou dobu trvání války a tvoří základ všech ostatních zákonitých vztahů.

„Základní zákon války se promítá do dvou nejvýznamnějších stránek války, tj. do sociálně politického charakteru a dynamiky (průběhu a výsledku). Proto budou dva obsahy tohoto zákona vstupovat dva obecné zákonité vztahy, které působí právě v těchto stránkách války: zákon závislosti války na politice a zákon vzájemného poměru sil bojujících stran.

Zákon závislosti války na politice rozhodujícím způsobem ovlivňuje všechny stránky války a determinuje její existenci jako sociálního jevu a zvláštního stavu společnosti. Zevšeobecně vymezení vztahu války a politiky podal V. I. Lenin v práci „Krach II. internacionály“, když napsal, že: „...válka je prostě pokračování politiky jinými (totiž násilnými) prostředky.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 21, Praha, SNPL 1957, s. 217.) Politika tříd a států determinuje vznik určité války, její sociálně politický charakter, její rozsah, použití vojenských a nevojenských prostředků, způsobů a forem vedení války, povahu života jednotlivých států a spojeneckých svazků v koalici atp. Tento zákonitý vztah zahrnuje současně i aspekt zpětného vlivu války na politiku.

Zákon závislosti války na politice je organicky spjat se zákonem vzájemného poměru sil bojujících stran, který nepřetržitě působí v procesu války a určuje její dynamiku, průběh a výsledek. Vzájemný poměr materiálních a duchovních sil protivníka vyjadřuje úroveň rozvoje jejich

ekonomiky, vědy a techniky, sociálních, morálně politických a vlastních vojenských činitelů. Podmiňuje možnosti a podmínky bojujících tříd, států (seskupení) k vedení války, délku jejího trvání, realnost politických a vojenských cílů sledovaných ve válečném dění atp. V mírovém období určuje tento poměr sil charakter a úkoly upevňování obranyschopnosti státu (seskupení).

Působení zákona závislosti války na politice a zákona vzájemného poměru sil bojujících stran se vzájemně prolíná (politický obsah války ovlivňuje její průběh a poměr sil, který zpětně působí na politický obsah a cíle války atd.) a utváří v podstatě dvě stránky jednoho obecnějšího zákona — **základního zákona války**. Ten je obvykle definován jako **zákon určujícího vlivu politického obsahu války a vzájemného poměru sil bojujících stran na vznik války, její charakter, průběh a výsledek**. (Srovnej: Válka a armáda. Praha, NV 1979, s. 162.)

Z vymezení základního zákona války je zřejmé, že válka (její vznik, průběh, povaha a výsledek) je vždy a všude (na všech úrovních a ve všech aspektech) determinována dvěma hlavními faktory:

- **politickými a vojenskými cíli**, které sledují válčící strany,
- **vzájemným poměrem jejich materiálních a duchovních sil v každém okamžiku**.

Vojenskopolitické cíle a vzájemný poměr sil však neurčují válku samy o sobě. Projevují se jen skrze praktickou činnost lidí, mas, vojsk, politického a vojenského vedení a velení atp.). Ti vojenskopolitické cíle a zvažování vzájemného poměru sil „spojují v jedno“ a promítají do konkrétních prognóz, plánů atd., které se týkají rozpoutání a vedení války, zničení protivníka a dosažení vítězství.

Hluboké studium souvislosti a vztahů, které tvoří obsah základního zákona války, je jedním z významných úkolů současného vojenskovědeckého zkoumání. Umožňuje zjistit obecnou, velmi složitou tendenci války, dokonaleji postihnout její hlubokou souvislost se zákony střetávajících se společenských soustav, šířěji ujasnit podstatnou okolnost, že se každá konkrétní válečná akce (boj, sražení, operace atd.) vyznačuje svými politickými cíli i svým poměrem sil. Poznání tohoto zákona a rozmanitých forem jeho projevu ulehčuje do určité míry studium a praktické využívání dalších podstatných, nutných a relativně stálých souvislostí války, které mají méně obecnou povahu.